

Sažetak

Povodom objavljivanja petog sveska djela Povijest župe (autor: Vincenzo Bo), u članku se ukratko prikazuje sadržaj svih pet svezaka. U prvim kršćanskim vremenima župe se javljaju kao logična posljedica širenja kršćanstva i potrebe pastorizacije kršćana izvan gradskih naseobina i biskupskih sjedišta. Te nove crkvene zajednice povjerene su skrbi prezbitera. Crkveni sabori i biskupi neprekidno naglašavaju važnost katehetske pouke te redovite i dobro pripravljene propovijedi. Prve škole vode i u njima poučavaju župnici, koji osim katehetske pouke djecu poučavaju u čitanju i pisanju. Nakon Tridentskoga sabora župa se obnavlja, a poseban se naglasak stavlja na prezbiterovu, poglavito župnikovu, propovijed u župi. Katehetska pouka sve je značajnija, osnivaju se bratovštine kršćanskoga nauka, a pučki misionari za vrijeme pučkih misija značajan su poticaj obnovi župe i vjerničkoga života župljana.

Ključne riječi: župa, povijest župe, pastoral župe, katehizacija, propovijed, pučke misije

1. STRUKTURA DJELA

Ove je godine postumno objavljen peti svezak djela *Povijest župe*¹, koje je plod autorova dugogodišnjega marljivog rada. Pisac je talijanski svećenik, pastoralni i znanstveni djelatnik, mons. Vincenzo Bo (1922-1999)². U ovome peterosvećanom djelu on daje zanimljiv pregled povijesti župe, ali i pastoralnoga rada u Katoličkoj crkvi kroz više od tisuću godina.

1.1. *Počeci*³

Prvi svezak čitatelja upoznaje s nastankom župe i njenom poviješću u prva četiri stoljeća kršćanstva. Sadržaj je raspoređen u osamnaest poglavlja: Premišljanje teritorijalnog ustroja i pravno uređenje u kršćanskoj zajednici (Biskupijska organizacija,

metropolitansko uređenje, provincijalni sabori, očitovanje rimskoga primata); Prve župe. Podrijetlo (Problemi u vezi s osobljem; Biskupije ili župe?; Italija, Galija, Rimska Afrika, Španjolska, istočne crkve); Prve župe. Koncilsko zakonodavstvo (Liturgijsko-sakramentalno-pastoralno područje; Administrativno područje; Stalnost

¹ Usp. V. BO, *Storia della parrocchia. Vol. V. La parrocchia tridentina. Presentazione di mons. Gaetano Bonicelli*, Edizioni dehoniane, Bologna 2004, ISBN 88-10-53109-4, 428 str., € 28.

² V. Bo (1922-1999), louvainški đak (društvene znanosti), godinama je bio urednik časopisa *Orientamenti pastorali*. Pisac je djela o župi, pučkoj pobožnosti, blagdanima, obredima i magiji, skrivenoj religiji.

³ Usp. V. BO, *Storia della parrocchia. Sv. I: I secoli delle origini (sec. IV-V)*, Edizioni dehoniane, Roma 1988, str. 1-501.

svećenika u zajednici; Sporovi s vlastitim biskupom; Potvrde ekumenskih sabora; Napomene i komentari crkvenih otaca; »Oratoria« [prvo zakonodavstvo]; Prve župe. Ekonomski položaj klera (Prema odbijanju ručnoga rada i pravu na potporu, Poziv na rad, Moralni problemi, Koncilsko zakonodavstvo); Sakralizacija i novi lik ministerijalnog svećenstva (U Crkvi početaka, Prvi naglasci prema socijalizaciji klera, Ponovno definiranje ministerijalnog svećenstva, »Svećenički red«, Crkveni celibat, Koncilsko zakonodavstvo); Rubna uloga laika pri izboru biskupa (Prvi veliki sporovi, Na Zapadu, Na Istoku); Područje: grad i selo (Gradovi carstva i njihovi stanovnici, Život u gradovima, Selo i seosko stanovništvo, Sela, veliki zemljišni posjedi i njihova organizacija, Nepravedni porezni sustav, Pobuna puka, Posredovanje crkvenih otaca, Misijsko djelovanje); Teritorij: bogoštovna mjesta (Grad, Posvećenje crkava, Opis i... polemike, Krstionice, Crkvena četvrt, Predgrade i groblja, Selo, Prvi »oratoria«, Katekumenat i krštenje (Katekumenske pouke, Krštenje); Euharistijsko zajedništvo i pokora (Učestalost euharistijske pričesti, Pastoral euharistijskog zajedništva, Euharistijsko zajedništvo i pokornička disciplina, Javna pokora, Pastoralne smjernice za pokornike); Nedjeljna misa (Problem propovijedi, Problem cirkusa, Još o propovijedi, Obred); Drugi bogoštovni trenuci i liturgijski ciklus (Mise u danima u tjednu, Bdijenja, Pjevanje, Korizma i post, Sezonski post, Vazam, Molitve, Božićno vrijeme); Štovanje svetaca i čašćenje pokojnika (Štovanje relikvija, Marija, Hodočašća, Spomen pokojnika); Monaštvo (Pretpostavke, Nastanak monaštva, Proširenje monaštva, Prvo koncilsko zakonodavstvo); Gorljivi laici i askete (Molitva, Nekoliko imena, Naučavanje Otaca, Nekoliko obraćenja, Čitanje svetih knjiga);

»Devotus femineus sexus« (Ženski samostani); Brak i obitelj (Razvoj obreda, Razmišljanje o braku); Poteškoća pastoralnog djelovanja (Izopačenost sudaca, Žed za zabavom, »Đavolske« pjesme, Bučne gozbe i pijančevanja, Raskoš u odijevanju i nakit, Šminkanje žena, Siromasi, Problem robova, Bračni moral); Zaključak.

1.2. *Stoljeća djetinjstva*⁴

U drugom svesku riječ je o burnom razdoblju u kojemu župa već postoji, ali se još nije, kao ni kršćanstvo, ustrojstveno posvuda organizirala. Riječ je o razdoblju od VI. do XI. st. Zapravo, bolje bi bilo reći kako je to vrijeme velikih seoba naroda, razvoja kršćanstva u slobodi, ali i promjene društvenog, političkog i religioznog načina života u kojemu kršćanstvo nije više opterećeno progonima nego unutarnjim pitanjima crkvene zajednice i snažnim vanjskim utjecajima.

Sadržaj prvoga sveska: 1. Još o počecima (Prethodni problemi, Problem klera, Religiozni život u prvim župama, Ustanovljivanje drugih župa i izgradnja crkava); 2. Župa u barbarskim kraljevstvima (A. Politički i socijalni okvir, Problemi; B. Širenje i organizacija župne mreže, U Italiji, U Galiji i na Pirinejskom poluotoku; C. Svećenstvo, Izbor i formacija, Život, Uloga i zadaci, Dužnosti; D. Život vjernika, Nedjeljna misa, Sakramentalni život: (a) euharistijsko zajedništvo i pokornički položaj, (b) prakticiranje drugih sakramenata, Prvi ekonomski problemi, Prve smjernice za pastoralno djelovanje, Pobožnosti, Blagdani i... praznovjerja); 3. Župa u Karolinškom carstvu. (A. Politički i socijalni okvir, Selo, Temeljni problemi; B. Župna organi-

⁴ Usp. V. BO, *Storia della parrocchia. Sv. II: I secoli dell'infanzia (sec. VI-XI)*, Edizioni dehoniane, Roma 1990, str. 1-260.

zacija i s njom povezani problemi, U Italiji, U Galiji, Desetine i ekonomski problemi župa); C. Svećenstvo, Opća obilježja, Prvi znakovi širenja »vlasništva« i »moćnika«, Zakonodavstvo o kleru, Formacija klera i »škole«; D. Kršćanski život, Nedjeljna misa, Sakramentalna praksa [euharistijska pričest i pokornički položaj, sveto ulje i popudbina, krštenje i potvrda, brak], Blagdani i pobožnosti, stovanje svetaca, relikvije, hodočašća, Post i korizma, Praznovjerja); 4. Župa u rukama laičke vlasti (A. Okvir, Opći pregled, »Božje primirje«, »Božji sud«); B. Župna mreža, Upletanje laika u crkveno vlasništvo: »Status questionis«, Koncilsko i građansko zakonodavstvo, Gregorijanska reforma; C. Kler, Opća situacija, Borba protiv nikolaitizma, Borba protiv sodomije, Drugi vidovi kleričkoga života, Nekoliko poticaja za razmišljanje, Različiti propisi, Formacija klera, Dužnosti klera i »škole«; D. Život kršćana, Opća obilježja, Nedjelje i blagdani, Od groblja do popudbine, Post i korizma, »Pokornički« post« i pokornički status, Ženidba, Ostali sakramenti, Prve bratovštine, Male vijesti); 5. Temeljne pastoralne smjernice (Propovijedanje i kateheza, Bogostovni život, Kler, vjernici, društveni život).

1.3. *Mukotrpnost rast*⁵

U trećem svesku opisuje se život u župi koji se odvija u svijetu koji je već stoljećima kršćanski, a crkveni i vjernički život određen je ustrojstveno jasnim okvirima. Održavaju se veliki ekumenski i pokrajinski sabori kao i brojne biskupijske sinode. Povijest župe moguće je pratiti prema razvoju i osobitostima u pojedinim europskim zemljama. Biskupi dolaze u pastoralni pohod svojim vjernicima, župnička služba dobiva nova obilježja, važan je odnos biskupa i župnika, a sve se više župa povjerava redovnicima. Religiozni život vjerni-

ka, njihova pučka pobožnost kao i sakramentalni pastoral bogati su izvori za povijest župe u tom razdoblju.

Sadržaj trećega sveska: 1. Boljke rasta; 2. Zakonodavni okvir (Ekumenski sabori: Prvi, Drugi, Treći i Četvrti lateranski, Prvi i drugi lionski, Bečki sabor; Provincijalni sabori; Biskupijske sinode). 3. Župa (povijesni razvoj i s time povezani problemi [Povijest: obilježja i općenite sastavnice; Nekoliko podataka; U pojedinim zemljama: Francuska, Španjolska, Engleska, Češka, Mađarska, Poljska, Italija, Posebni problemi]); 4. Pastoralni pohodi (Općenito: Pastoralni pohod primasa nekoj crkvenoj provinciji; Pastoralni pohod biskupa njegovoj biskupiji [Grenoble, Ivreda]); 5. Kler (Općenito [Uvođenje u klerički stalež / tonzura; Od odjeće do ponašanja; Kulturalna priprava; Problem celibata; Kazne]; Župnik (Općenito; Imenovanje; Daljnji problemi oko imenovanja [Mjesto boravka; Nagomilavanje materijalnih dobara; Župe na posudbu; Simonija; Župni vikar]; Odnos župnika i biskupa [Arhidakon; Dekan; Seoski kapituli]; Redovnici i župa); 6. Religiozni život vjernika (Bogoštovlje [Opći propisi; Nedjelja i blagdani; Propovijedanje; Oprosti; Druge pobožne vježbe; Post; Čudesna i relikvije]; Sakramentalni pastoral [Općenito; Krštenje; Potvrda; Euharistija; Ispovijed i uskrсна pričest; Euharistijsko slavlje; Popudbina; Pokora; Oslobođanje u slučaju bolesti i »u smrtnoj opasnosti«; Bolesničko pomazanje; Nakon smrti /Sprovod i pokop; Groblje; Oporuka; Ženidba]; Pučka pobožnost [Općenito; Bratovštine; Hodočašća; Sjene]; 7. Stari i novi problemi (Interdikt i ekskomunikacija; Lihvari; Heretici; Židovi).

⁵ Usp. V. BO, *Storia della parrocchia. Sv. III: Il travaglio della crescita (sec. XII-XIV)*, Edizioni dehoniane, Roma 1991, str. 1-292.

1.4. *Nadilaženje krize*⁶

Četvrti svezak obrađuje povijest župe u 15. i 16. stoljeću. Prvi se put govori o zabranama i o posvjetovnjačenju klera, a spominje se i dostojanstvo i ures obreda. Autor se osvrće i na pojavu konkubinata kao i na stupanj pripreme kleričkih kandidata. Ovo je i razdoblje teških i pogubnih bolesti, napose kuge, ali i vrijeme vraćanja. Javljaju se putujući propovjednici koji pozivaju na obraćenje, žigošući žensku raskoš, pozivajući na društveno zalaganje i na pokretanje laika. To je i razdoblje u kojem dolazi do Zapadnog raskola, ali i vrijeme u kojemu je održan Tridentski crkveni sabor i započela temeljita obnova u Katoličkoj crkvi. U župama se spominju župne knjige, na oltaru ili uz oltar na vidljivoj mjestu se postavlja posebna svjetiljka koja ukazuje na prisutnost Presvetoga u crkvi. Povlastice i oprosti nisu uvijek pošteno i pravovaljano traženi i odobreni, a župa ima svoje posebnosti u raznim europskim državama, na koje je katoličanstvo prostorno još uvijek poglavito ograničeno.

Sadržaj četvrtoga sveska: 1. Uznemirujuće sastavnice i čimbenici (Ekumenski sabori u 15. i 16. st. do Tridentskog sabora; Reakcije mjesnih crkava na zahtjeve kurije; Zahtjevi nacionalnih država; Reakcije mjesnih crkava s obzirom na države i laike); 2. Kler. A. Općenito (Opći pregled; Slika koju je kler davao o sebi [Zabrane, posvjetovnjačenje]; Dostojanstvo i ures obreda; Konkubinac; Samo sjene?; Stupanj pripreme); B. Župnik (Imenovanje; Dužnosti; Ekonomski problem [Klera... i župe]); C. Poremećeno djelovanje (Predstavljanje; Odustnost iz župe, Gomilanje nadarbina; Privremena dodjela nadarbina; Nasljedovanje nadarbina); 3. Vjernici. A. Bogoštovlje, blagdani i pobožnosti (Nedjeljna misa; Blagdani; Pobožnosti); B. Religiozna pouka (Propovijedanje i kateheza;

Zluporabe i izobličjenja; propovijedanje oprosta); C. Sakramentalni život (Krštenje; Potvrda; Ispovijed; Euharistija [Pričest; Poteškoće i zapreke: ekskomunikacija i grijeh lihvarstva; Euharistijsko štovanje]; Posljednje pomazanje – popudbina – pokop; Ženidba); D. Potpuno novi ili gotovo novi elementi unutar svakodnevnog života: kuga i vraćanje); 4. Znakovi novog zamaha (Biskupi obnavljači; Putujući propovjednici [Zenska raskoš; Poziv na društveno djelovanje i na uključivanje laika]; Drugi znakovi djelovanja [laika i klera] u društvenom području; Pučka pobožnost; Bratovštine i laički i nelaički duhovni pokreti; Pastoralni posjeti); 5. Hereze (Wycliffe i Hus; Luter, Zwingli i Calvin); 6. Tridentski sabor: Dekreti i prve primjene (*Dekreti*: Biskupi [Izbor; Provincijalni sabor i biskupijska sinoda; Pastoralni posjet]; Kler (Sjemeništa; Postupak pripreme za redenje; Život klera [Pošten život; »Clerici vagantes«; Oženjeni svećenici? Konkubinac]; Župa (Nepopunjena župa – imenovanje župnika; Pravo patronata; Siromašne župe; Granice župe; Gusto naseljene župe); Između župe i župnika (Stalno boravište; Gomilanje nadarbina); Propovijedanje (Dužnost propovijedanja; Redovnici i propovijedanje; »Tražitelji oprosta«; Nesposobni župnici); Bogoštovlje (Slavljenje mise; Jezik mise; Pjesma i glazba u crkvi; Čašćenje slika i relikvija; Molitva za duše u čistilištu); Sakramenti (Krštenje; Euharistijska pričest; Ispovijed; Ženidba; Župne matice); Iza kulisa (Ropstvo; Židovi; Opseg vazmenog vremena; Svjetiljka Presvetoga na oltaru; Krsne knjige; Čudnovate posljedice povlastica i oprosta; »Tražitelji oprosta«; *Prve primjene*: U raznim državama [Italija; Španjolska; Nizozemska; Francuska; Engleska

⁶ Usp. V. BO, *Storia della parrocchia. Sv. IV: Il superamento della crisi (sec. XV-XVI)*, Edizioni dehoniane, Roma 1992, str. 1-243.

– Škotska – Irska; Njemačka – Austrija – Švicarska; Poljska).

1.5. *Tridentska župa*⁷

Nakon što je ukratko podsjetio na događaj Tridentskog sabora i na sveukupno ozračje u kojem se Sabor odvijao, autor govori o načinu i oblicima njegova ostvarivanja, što uključuje, npr. u Italiji, i brojne lokalne sinode i rasprave. Kad je riječ o specifičnoj župnoj tematici, autor spominje npr. boravište župnika, župne arhive, zapovijedane blagdane, pučke pobožnosti. Zanimljivo je pročitati pojedinosti u vezi s liturgijskim kalendarom i običajima i događajima vezanima uz pojedine svetkovine i liturgijska vremena, a u ovom svesku prvi se put posebno govori o pojedinostima vezanima uz rađanje i rođenje. Zanimljivo je vidjeti kako se i zašto događalo da je poljubac postajao povodom za zaruke, kao i neke druge pojedinosti iz svakodnevnog života puka. Autor i u ovome svesku pokazuje kako marljivo i znalčki proučava pojedinosti te čitatelju predstavlja uvijek nov sadržaj, čak i onda kada je riječ o istom predmetu ili naslovu.

Sadržaj petoga sveska: Prvi dio: Tridentski sabor. 1. Praktično ostvarivanje reforme (Propovijedanje; Kateheza; Pučke misije; Sjemeništa; Pastoralni posjeti i biskupijske sinode); 2. Tridentski sabor od proglašava do činjenica (U Italiji [Cesena: Sinode 1564. i 1656; Apostolska vizitacija 1572. i 1566; Bari i barijska crkvena provincija; U preostalom dijelu Italije; Biskupi; Kler [kleri i župnici]; Posuvremenjivanje klera; Zabranjene knjige; Ispovijest vjere; Redovnice; Vjernici; Relikvije, svete slike i crteži; Sakramenti; Krštenje; Potvrda; Euharistija; Ispovijed; Posljednje pomazanje; Ženidba; Sprovod; Groblja; Procesije i blagdani; Hodočašća; Sveta prikazanja; Praznovjerja; Crkve: sakralnost; Crkve: pro-

mjena uporabe; U Europi [Francuska, Španjolska; Poljska; Nizozemska i okolni krajevi pod španjolskom vlašću: Nizozemska, Belgija, Cambrai; Irska]; U novome svijetu [Evangelizacija; Religioznost kršćanskih laika; Patronat; Latinsko-američki biskupi u XVI. st.; Latinskoamerički provincijalni sabori od 1492. do 1800]; 3. Župa: stvarnost i problemi (Župno svećenstvo: župnik [Imenovanje; Što traže vjernici?; Određivanje područja župnikove službe; Župnikov stan; Prosječan dan jednog župnika; Župnikov kulturni i duhovni život; Župni arhivi]; Župnikovi pomoćnici [Vikari; Kapelani; Drugi slučajevi]; Župni prihodi [Desetine; Vijeće crkvenih tutora; Izbori; Dužnosti; Župnik i crkveni tutori]; Problem [prevelikog broja] zapovijedanih blagdana; Pobožnosti [Euharistijsko štovanje; Presveto Srce Isusovo; Marija; Svci; Trodnevne, devetne, osmodnevne pobožnosti; Drugi oblici pobožnosti; Hodočašća; Post; Bratovštine]). Drugi dio: Borba protiv praznovjerja. 1. Liturgijsko-kalendarski ciklus (Liturgijsko-kalendarski ciklus Božić [i Badnjak]; Nevina dječica; Bogojavljenje; Svijećnica; Korizma; Veliki tjedan [Cvjetnica; Galama i udarci; Gozbe; Pranje nogu; Sveti grob; Procesija Velikog petka; Duga zvonjava na Veliku subotu; Post u svetom trodnevlju; Vazam; Razni običaji]; Molitve; Uzašašće; Duhovi; Drugi studenoga; Sv. Ivan Krstitelj; Svetkovina prvoga svibnja); 2. Životni ciklus (Rođenje i krštenje [Trudnoća; Poteškoće pri porodu; Posteljica i embrijski privjesci; Nakon porođaja; Krštenje i krsna povorka; Drugi narodni običaji i praznovjerja; Blagoslov roditelja; Kumstvo; Potvrda]; Ženidba [Izmiješanost spolova; Poljubac kao izazov za zaruke; Zaruke; Prikladno vrijeme

⁷ Usp. V. BO, *Storia della parrocchia. Sv. V: La parrocchia tridentina*, nav. djelo.

za vjenčanje; Obred vjenčanja; Ženidbena povorka; Ručak; Druga ženidba i ženidba staraca]; Smrt [Teškoća umiranja; Navještaj smrti; Sprovodno bdijenje; Nepovoljni dani za sprovod; Sprovodni plač; Sprovodni obroci i ponuda živeži i drugoga; Predmeti u lijesu ili u rukama pokojnika; Plaćanje sprovoda – pokop – pokop nekrštene djece; /Djelomično/ odbacivanje kršćanskih znakova; Groblja; Suzdržavanje udovica i siročadi od religioznih obreda; Uporaba kostiju mrtvacal); 3. Između dva ciklusa (Bdijenja, jelo, piće i ples u crkvama; Procesije i blagdani u čast Gospe i svetaca; Sakupljanje priloga; Mise; Druga liturgijska praznovjerja; Blagoslovi koje podjeljuju laici; Prodaja svetih predmeta; Kler; Praznovjerne geste i običaji).

2. NEKE ZNAČAJKE ŽUPE OD I. DO XVI. STOLJEĆA

Na temelju proučavanih dokumenata autor potvrđuje kako je već od prvih kršćanskih vremena za kršćane važna pripadnost određenom području. Drugim riječima, temelj pripadnosti određenoj crkvenoj zajednici bilo je njihovo ukorjenjenje na području u kojemu su živjeli svoju svakidašnjicu. Dok je međutim za IV. st. moguće tvrditi kako još ne postoji javno teritorijalno razgraničenje među pojedinim kršćanskim zajednicama, ipak se u IV. i V. st. uočava proces reorganiziranja crkvenog ustroja. Autor istovremeno uočava važnost pojedinih biskupijskih središta u kojima se nalaze apostolski nasljednici te ukazuje na pojedinosti koje upućuju na razlike između Istoka i Zapada, s obzirom na shvaćanje rimskog primata.

2.1. *Prezbiteri u seoskim zajednicama*

Širenje kršćanstva i povećani broj vjernika, napose nakon proglašenja slobode is-

povijedanja kršćanske vjere, te nastanak sve brojnijih kršćanskih zajednica izvan gradova donose jednu važnu novinu. Dok je u prva tri stoljeća svakoj kršćanskoj zajednici osobno predsjedao i za nju se izravno brinuo njezin biskup, u promijenjenim prilikama to svakim danom postaje sve teže. Tako se, umjesto umnažanja broja biskupa i biskupijskih sjedišta, stvara nova situacija. Biskup ovlašćuje pojedine prezbitere, a ponekad i đakone, za skrb o novim (seoskim) zajednicama, o čemu se izravno govori npr. u kanonskim odredbama koncila u Sardici 343. godine.

Konkretne prilike ukazuju i na konkretne poteškoće, od kojih je jedna svakako poteškoća u pronalaženju odgovarajućeg osoblja. Tako 374. Bazilije piše ikonijском biskupu Anfilohiju u vezi s izaurijskim crkvama, napominjući: »Nije lako pronaći dostojne muževe. Dok s jedne strane želimo da autoritet proizade iz naroda i želimo da Crkvom upravljaju mnogi, neće mo li zanemariti i odbaciti crkveni nauk poradi opakosti onih koji su izabrani i koji puk navikavaju na ravnodušnost?«

Pojedini pokrajinski crkveni sabori uskoro donose jasne kanonske odredbe o osnivanju novih crkvenih zajednica. Koncil u afričkom gradu Kartagi (386/390) utvrđuje kako određeno seosko područje, koje do tada nije imalo biskupa, nema ni ubuduće pravo na njega, što potvrđuje i sljedeći sabor u tom istom mjestu, 407. godine. To je kasnije prihvatilo i car Zenon, a ti su zaključci prihvaćeni i u Justinijanovom kodeksu. Tako se, u četvrtom stoljeću, malo-pomalo javlja novi crkveni ustroj, koji će s vremenom biti poznat kao »župa«.

Pojedine zloporabe ili jednostavno sve veći broj svećenika koji su (seoski) »župnici«, povod su za kanonsko reguliranje svakodnevnih pojedinosti, od kojih su neke i pokazatelji zloporaba, te se ukazuju na nedopuštene radnje. Tako zbirka propisa iz

Laodiceje u kanonu 28 ističe kako se u Božjoj kući ne smiju slaviti niti agape niti se u njoj smije jesti ili stanovati, a svećenicima zabranjuje slavljenje misne žrtve po kućama (kan. 58). Zanimljiva je odredba sabora u Novoj Cezareji (314/323) koja određuje da seoski svećenici smiju slaviti misu u gradu samo ako su biskup i ostali gradski svećenici odsutni ili su ih pak izriječkom pozvali da to učine. Već spomenuti koncil u Kartagi (386/390, kan. 9) određuje kako će svećenik koji slavi euharistiju bez dozvole svoga biskupa, izgubiti svoje mjesto. Te i slične odredbe pokazuju da se, širenjem kršćanstva i umnažanjem broja župa, javljaju nova pitanja, koja se zatim rješavaju na pokrajinskim sinodama i saborima te se u vezi s njima donose odgovarajuće odredbe. Iz svega toga proizlazi sve određeniji administrativni ustroj kršćanskih zajednica, što je s jedne strane posljedica složenijih odnosa i većeg broja vjernika, zajednica i njihovih predstojnika, a s druge i pokazatelj postojanja pozitivnih i negativnih primjera.

2.2. *Katehetska pouka u župi*

I u IV. i V. st. redovit put ulaska u crkvenu zajednicu je katekumenat i odgovarajuća katekumenska pouka. Međutim, za razliku od prva tri stoljeća, koja su obilježena zabranama i progonima te istinskim svjedočenjem, nakon proglašenja slobodnog ispovijedanja kršćanske vjere pojavljuje se i određeni broj onih koji nemaju iskrenu i duboku želju biti kršćani u svome životu. Tako Ćiril Jeruzalemski u svojim poukama upozorava: »Pazite da se ne otkrije kako je netko od vas došao ovamo samo iz znatiželje da bi milost upoznao za pokus... Neka nitko ne dođe govoreći: 'Pusti me da vidim što rade vjernici, kako bih vidio ono što se tamo događa'«. ⁸

Unatoč svim tim poteškoćama, kate-

kumenska pouka bila je zahtjevna, ali su je i katekumeni u velikom broju iskreno slijedili i nastojali provoditi u život. Pojediniosti vezane uz odredbe građanskih vlasti, kao npr. carske odredbe prema kojima su se pojedine povlastice dane kršćanima proširivale i na katekumene, za neke su bile dodatni poticaj za zanemarivanje odredbi i zahtjeva koji su se postavljali pred katekumene u poukama organiziranim posebno za njih.

2.3. *Škole za djecu*⁹

Od VI. do XI. st. često se govori o školama koje su namijenjene formaciji prezbitera. Te škole ovise izravno o biskupima i nalaze se u gradovima.

Uz te škole, svim se svećenicima, pa i na selima, preporučuje otvaranje škola u kojima svećenici besplatno poučavaju djecu, poglavito mušku. Uz poučavanje u raznim spoznajama, u tim je školama naročita pažnja bila usmjerena na pouku u kršćanskoj vjeri. Tako se nastojalo da učenici napamet nauče Vjerovanje i Očenaš. Dok jedan crkveni sabor roditeljima koji bi to zanemarili prijeti izopćenjem, za svećenike koji bi zanemarivali tu svoju dužnost, predviđena je konkretna materijalna kazna.

2.4. *Propovijed kao katehetska pouka*¹⁰

Autor podsjeća kako su nedjelje i blagdani bili gotovo jedine mogućnosti za pouku vjernika i to za vrijeme euharistijskoga slavlja, poglavito u propovijedi.

Pokrajinski sabori u vezi s time započinjaju od vrha, te upozoravaju da je dužnost biskupa boraviti u svojoj biskupiji, barem na glavne blagdane, u korizmima i došašću, kako bi predsjedao euharistijsko slavlje, is-

⁸ Sv. I., str. 230.

⁹ Sv. II., str. 195-196.

¹⁰ Sv. III., str. 198-200.

povijedao i propovijedao. Uskoro se taj poziv proširuje tako da npr. Četvrti ekumenski lateranski sabor (1215), a nakon toga i pokrajinski sabori, upozoravaju biskupa na njegovu dužnost poučavanja vjernika, kao i na to da on treba poticati i prezbitere.

Prezbiteri su pozvani da u nedjelje i na blagdane nakon čitanja Evandjelja poučavaju vjernike Očenaš i Vjerovanje i jednostavno tumače te temeljne kršćanske molitve. Sabor u Lambethu (1281) donosi međutim vrlo detaljne odredbe. Tu se nalaže: svećenik svaka tri mjeseca mora puku protumačiti 14 članaka vjere, 10 Božjih zapovijedi, 2 zapovijedi kršćanske ljubavi, 7 djela milosrđa, 7 smrtnih grijeha, 7 glavnih kreposti i 7 sakramenata.

Prezbiteri su jednako tako pozvani da vjernicima protumače kako podijeliti sakrament krštenja u slučaju hitne potrebe. Autor podsjeća na to da je povećana pozornost prema propovijedi i s njom povezanoj katehetskoj pouci, među ostalim uzrokovana i potrebom za pronalaženjem novaka za križarske ratove te suprotstavljanjem navještanju pojedinih heretičkih pokreta.

Javlja se i prvi laički propovjednici. Već spomenuti križarski ratovi, potreba novačenja križarskih vojnika i sakupljanje materijalnih priloga za njih, kao i javljanje pokreta koji naglašavaju evandeosko siromaštvo, temelj su i poticaj za pojavu tih »questores«. Da bi mogli obavljati svoju »službu«, laički propovjednici morali su imati posebno biskupovo pismo. U crkvama im je bilo dopušteno samo pročitati to biskupovo pismo, dok su na ulicama i trgovinama mogli slobodno govoriti, što su oni redovito i činili.

2.5. *Svijest o važnosti katehetske pouke i propovijedi*¹¹

Međusobna prožetost građanskog i religioznog života u XV. i XVI. st. te nagla-

sak i iščekivanja koja se postavljaju kada je riječ o propovijedi, očituju se i u izreci kako je veća šteta od mise bez propovijedi nego od propovijedi bez mise.

Jedna od poteškoća za dobru propovijed bila je i, u određenim slučajevima i više nego očita, nepripravljenost i nespремnost svećenstva, kao npr. u slučajevima kad bi se otkrilo da župnik s teškom mukom jedva sriče poneku riječ te su neki od njih u svakom slučaju nesposobni samostalno pripremiti i održati propovijed.

U nedjeljnim su propovijedima župnici često posebnu pažnju posvećivali župnim obavijestima. Velik dio »propovijedi« sastojao se od govora o svecima koji se spominju u nadolazećem tjednu, o blagdanim i o postu, nakon čega bi se javno obznanjivala skora vjenčanja. Bilo je govora i o spomenima tijekom godine, o misama godišnjicama, o sakupljanju priloga za sirotinju i o oprostima. Završavalo bi se molitvama za bolesnike, svećenstvo i puk.¹²

Izravna katehetska pouka odvijala se na nekoliko načina. Očeve obitelji posebno se pozivalo da svoju djecu i služinčad pouče i protumače im Deset zapovijedi, sedam glavnih grijeha, Očenaš i Vjerovanje. Učitelji u školama su djecu pozivali da, kako bi ih naučili napamet, glasno recitiraju Očenaš, Zdravomariju, Vjerovanje, Ispovijedam se i Deset Božjih zapovijedi.

Pojedini pokrajinski crkveni sabori posebno su isticali dužnost i obvezu župnika u poučavanju vjernika. Pritom se posebice spominju: Očenaš, Vjerovanje, krsna formula. Ponegdje su te odredbe još zahtjev-

¹¹ Sv. IV., str. 74-80; 121-123; 182-184.

¹² U crkvi se istovremeno pričalo, a neki su plemići onamo dovodili i svoje lovačke pse. U selima su crkve često bile malene pa su se okupljeni vjernici, da bi bili u crkvi, doslovno nagurali, što ni u kojem slučaju nije pomagalo dostojanstvenom pristustvovanju euharistijskom slavlju.

nije i određenije. Tako npr. u Yorku 1466. određuju da župnici vjernicima četiri puta godišnje tumače 14 članaka vjere (7 o Trojstvu i 7 o utjelovljenju). Osim toga, morali su tumačiti Deset Božjih zapovijedi, dvije zapovijedi iz Evandjelja (ljubav prema Bogu i bližnjemu), sedam djela tjelesnog milosrđa, sedam smrtnih grijeha i sedam sakramenata. S vremenom se javljaju i prve knjige sa sažecima katoličke vjere, tj. onim što bi vjernici trebali znati, a i poučavati jedni druge. Laicima je međutim bilo zabranjeno raspravljati o teološkim temama. Pojedine odluke crkvenih sabora upozoravaju propovjednike da u propovijedima izbjegavaju grube povike, strašne riječi, grube šale, neprikladne kretnje, besmislene i nepristojne riječi, oponašanje nepristojnih radnji.

U pojedinim su se krajevima pozivali župnici da svake nedjelje tumače Božje zapovijedi, evandjelje i poslanicu koje su upravo pročitali. Budući da su i dalje postojali prezbiteri koji za to nisu bili sposobni, onima koji su toga bili svjesni preporučivalo se da u vrijeme predviđeno za propovijed barem nešto pročitaju, npr. odlomak iz Gersonovih spisa. S pojavom Luthera i protestantizma župnicima se nalaže da tumače krsne obrede, dužnosti krsnih kumova i slično. Sve se više isticala potreba za odgovarajućom formacijom prezbitera.

Putujući propovjednici, uglavnom redovnici, zahvaljujući prirodnoj nadarenosti, iskrenoj pobožnosti i u najvećem broju slučajeva produbljenom poznavanju kršćanske vjere, propovijedaju pred ogromnim mnoštvom na trgovima na otvorenome pozivajući vjernike na obraćenje i kršćanski život. Uz brojne druge primjere, autor ističe i istaknuti primjer sv. Ivana Kapistranskoga, za kojega spominje kako je, prije negoli će postati poznatiji kao branitelj Beograda, bio »najpopularniji čovjek onoga vremena u Italiji zbog svetosti svo-

ga života i izvanrednosti čudesa koja je činio«¹³. Putujući su propovjednici otvoreno žigosali zla svoga vremena i pozivali na promjenu života i obnovljeno zalaganje u kršćanskom opredjeljenju.

3. OBILJEŽJA TRIDENTSKE ŽUPE

3.1. *Dužnost propovijedanja i dozvola za propovijedanje*

Tridentski sabor posebno govori o propovijedanju, jer je upravo propovijedanje, kao što u tom kontekstu napominje i autor, »pokretač župe«¹⁴. Sabor prilično podrobno govori o propovijedanju posebno spominjući katedralne crkve, samostane, škole i župe. Upravo kada je riječ o župi, Sabor ističe kako se u svim crkvama mora propovijedati. Da bi to netko mogao činiti, mora imati odobrenje mjesnoga biskupa. Župnik je dužan propovijedati svake nedjelje i blagdane, svih dana u korizmi i došašću. Pritom je pozvan tumačiti Sveto pismo, Božje zapovijedi i druge važne sadržaje vjere. Župnik je jednako tako pozvan upozoravati župljane na njihovu dužnost da prisustvuju propovijedima. Spominje se i naglašava i katehetska pouka djece.

3.2. *Učestalost i način propovijedanja*

Tridentski sabor stalno naglašava¹⁵ kako je važno da svi svećenici kojima je povjerenjena skrb za duše vjernika u župama i drugdje, propovijedaju svake nedjelje i na važnije blagdane. Biskupe Sabor poziva da bdiju nad biskupijom i paze kako bi se ta odredba obdržavala. Za one koji niti nakon uzastopnih opomena ni nakon određenog vremena (tri mjeseca) ipak ne vrše svoju dužnost, predviđene su i novčane kazne.

¹³ Sv. IV, str. 122.

¹⁴ *Isto*, str. 182.

¹⁵ Usp. sv. V, str. 18-27.

Poslijetridentske pokrajinske sinode i koncili pozivaju župnike na primjenu tridentski odredbi. Tako npr. Milanski provincijalni sabor 1565. godine, kojemu je predsjedao sv. Karlo Boromejski, nije samo šturo ponavljanje tridentskih odredbi i preporuka, neko i poziv na dublje življenje uz isticanje konkretnih pastoralnih smjernica. Propovjednici su pozvani poučavati puk na poštivanje i molitvu za svoje pastire i crkvene i građanske poglavare, a propovjednike se podsjeća da su pozvani svojim životom i ponašanjem potvrđivati ono što drugima propovijedaju. Zanimljiva je i odredba koja zabranjuje sakupljanje milodara za vrijeme propovijedi.

S vremenom propovijedi prelaze u drugu krajnost: traju više od sata. Propovjednici se koriste biranim riječima, nerijetko i polemičkim izrazima, uz uporabu pojmova preuzetih iz astronomije, botanike ili drevne povijesti, što je sve vjerojatno propovijed činilo nerazumljivom i gotovo neshvatljivom. Župnici su, istina, govorili jednostavnijim rječnikom, trebali su narodni jezik, a nerijetko i dijalekt, te nastojali prvenstveno ukazati na poroke i grijehе svojih župljana pozivajući ih na ispravljanje vlastitih poroka i moralnih nedostataka. Sve to pridonosi, podsjeća autor, produbljenijem poznavanju kršćanske vjere i među običnim pukom.

3.3. *Katehetska pouka*

Tridentski sabor poziva biskupe i svećenike na sustavno katehetsko poučavanje vjerničkoga puka. Sveti Karlo Boromejski uskoro je primijetio kako se je, želi li se da katehetska pouka bude redovita i kvalitetna, nemoguće osloniti samo na župnike, te je stoga odredio da se u svim naseljima osnuje Bratovština kršćanskog nauka čiji će članovi, muškarci i žene, pomagati župniku u katehizaciji. U tu je svrhu pripravo

i poseban priručnik koji je trebao poslužiti kao pripravno štivo za buduće katehete. Nakon nekoliko desetljeća u Italiji se ustalila redovita župna katehetska pouka djece.

Objavljivanje Tridentskog katekizma za župnike gotovo je naravna posljedica objavljivanja brojnih katehetskih sažetaka i priručnika koji su mu prethodili ili su bili objavljivi takoreći istovremeno s njime. Nakon Tridentskog katekizma, u Katoličkoj crkvi objavljuje se mnoštvo drugih katekizama, od kojih su neki, kao npr. Kanižijev, naišli na oduševljeno prihvatanje te su postali gotovo planetarni, budući da su tiskani na latinskome, a još više na narodnom jeziku, u gotovo svakom kutku svijeta u kojemu su živjeli katolici. Javljaju se i posebni »sažeci« kršćanske vjere, a katekizmi dugo vremena ostaju knjige koje pružaju intelektualnu podlogu za vjeru, u skladu s uvjerenjem da će se onaj koji je zadobio odgovarajuće intelektualne temelje, u životu lako opredijeliti i za prakticiranje vjerskih istina koje je upoznao.

3.4. *Pučke misije*

Poseban oblik vjerske pouke sveukupnoga kršćanskoga puka u XVII. i XVIII. st. predstavljaju pučke misije. Uočava se osnovna podjela na tzv. pokorničke i katehetske misije. Prve su bile osobito proširene u Italiji i Španjolskoj i posebno su djelovale na maštu puka. Zahvaljujući njima, sve se češće organiziraju procesije, sveta prikazanja, a nerijetko i pokornička bičevanja. Katehetske misije bile su proširene posebice u Francuskoj, ali i u Italiji, napose po seoskim i siromašnim sredinama. Propovjednici su puk pozivali na obnovljeni žar i prakticiranje kršćanskoga života te su sustavnim katehetskim propovjedima vjernički puk poticali na svakodnevno prakticiranje kršćanske vjere. Uz propovijedanje posebna je skrb posvećena sakramentu ispo-

vijedi tako da su se, zahvaljujući i broju pučkih misionara koji bi se istovremeno okupili u nekoj župi, za vrijeme misija redovito ispovjedili takoreći svi vjernici.¹⁶

Autor zaključuje: istina je da se na pučkim misijama okupljalo mnoštvo, gotovo svi župljani, ali je jednako tako istina da je uspjeh misija ovisio prvenstveno o ustrajnom i postojanom župnikovu zalaganju. Autor ukazuje i na tri (sporedne, ali značajne) posljedice misionarske prisutnosti i pučkih misija općenito: misionar je svojim prisustvom, propovijedanjem i ispovijedanjem donosio mir i mirio zavađene strane. Utjecao je na umanjivanje društvenih poroka kao što su krađe, ubojstva, ogovaranja, preljubi, opijanje, lihvarenje. I napokon, isticanjem primjera svetaca i poticanjem na obavljanje pojedinih pobožnosti, misionari su obilježavali sveukupni liturgijski i vjernički život tijekom godine.

4. ZAKLJUČAK

Djelo V. Boa jedinstveno je po svom sadržaju, ali i opsegu. Iako ne predstavlja povijest župe kao doslovni opis ili pravocrtni slijed povijesnih zbivanja, autor s pravom svoje djelo naslovljuje »Povijest župe«. Strpljivi čitatelj, koji se othrvava prevladavajućem odbacivanju opsežnijih djela u današnjem ubrzanom načinu življenja, otkrit će mnoge detalje koji će mu pokazati kako je župa od prvih kršćanskih vremena bila »žila kućavica« i temelj kršćanskog zajedništva. Župa je to, unatoč mnogim povi-

jesnim promjenama, ostala i do najnovijega vremena, štovise i do danas.

Kratki pregled sadržaja i ukazivanje na nekoliko pastoralnih i katehetskih naglaska pokazuju kako je svako vrijeme imalo svoje posebnosti i poteškoće. Ipak, oni koji su bili kršćani ne samo riječju nego i djelom, ne samo izvana nego i u dubini svoje duše, uvijek su, potaknuti Duhom Svetim, znali uočiti pravi način i put za obnavljanje pojedinca i zajednice. Zbog toga je ovo djelo više od povijesnog pregleda župe kroz stoljeća. Ono je i poziv na ispit savjesti današnjih pastoralnih djelatnika i poziv svima onima koji se diče kršćanskim odnosno katoličkim imenom da svoje riječi potkrijepe i molitvom i djelima.

Na kraju valja još spomenuti kako je autor bio svjestan da bi pravi završetak njegovoga povijesnog prikaza razvoja župe kroz stoljeća bio potpun tek s opisom župe kakvom je vidi Drugi vatikanski sabor. Smrt ga je, nažalost, spriječila u ostvarenju toga nauma.

¹⁶ Zanimljiva je autorova napomena o duljini propovijedi tijekom pučkih misija. Nedjeljom je vrijeme bilo ograničeno na sat vremena, a tijekom tjedna na 45 minuta. Postojali su razni načini na koje se propovjednike upozoravalo na istek vremena, nerijetko pomoću pješčanoga sata koji bi se stavio pred propovjednika, a ukoliko ni to nije pomoglo, započinjalo se sa zvonjavom u crkvi sve dok propovjednik ne bi prekinuo. Ipak, priznaje autor, propovjedi su za vrijeme pučkih misija bile duge, tako da su znale potrajati i tri sata! Usp. sv. V, str. 55.